

Themanummer bouwen in de middeleeuwen

Volgens historici heeft het verleden tot op de dag van vandaag een alles bepalende invloed op het denken en handelen van de mens. Anders dan bij dieren ontstaat geschiedenis niet alleen via ervaring en individuele herinnering maar ook dankzij collectief inzicht dat wordt gevoed door verhalen, geschriften, beeldmiddelen en realia zoals antiek en monumenten. Gebouwde materie te doorgronden, is het doel van dit tijdschrift. Dit lijkt echter moeilijker te worden naarmate we verder afdalen in de tijd en terecht komen bij de onderste lagen van wat resteert aan menselijke activiteit en beschaving.

In het *Bulletin* boog Wim Denslagen zich vorig jaar over de vroegste geschiedschrijving en de rol van Herodotus. In het openingsartikel gaat hij verder in op het historische bewustzijn in de middeleeuwen, over intenties bij het bouwen en de betekenis van het verleden. Daarna opent Klaas Meindersma een ogenschijnlijk eenvoudig eikenhouten deurtje dat al jaren een verborgen bestaan leidt in de depots van het Groninger Museum. Wat heeft zo'n relict, zonder bouwkundige context, nog te vertellen over zijn eigen geschiedenis? Merlijn Hurx presenteerde in het vorige nummer van het *Bulletin* KNOB het 17de-eeuwse stadhuis van Den Bosch. Van de vakgroep architectuurgeschiedenis van de Universiteit Utrecht is hij inmiddels beland bij de faculteit Bouwkunde van de TU Delft waar hij een proefschrift voorbereidt over kerkbouw in de 15de eeuw.

Prestige en godsvrucht verbindt men graag met de gotiek maar daaraan liggen evenzeer arbeidsdeling, rationalisatie en prefabricage ten grondslag. Dat was al bekend van de kapconstructies, maar Hurx brengt in zijn bijdrage over 'handelsgotiek' deze werkwijze in verband met de toelevering van Zuid-Nederlandse natuursteen. De daarop volgende auteurs Meischke en Zantkuijl concentreren zich op de vormgeving van de oudste huisgevels in Delft. Een interessante paragraaf daarin betreft de ontwikkeling van de vensterboog en preludeert zo op het laatste artikel waarin onder meer het metselen van bogen als meesterproef aan de orde komt.

In het eerste deel van zijn *Dictionnaire raisonné* van 1854 onderscheidt Eugène Viollet-le-Duc drie principale boogvormen: de rondboog, de spitsboog en de korfboog. Daaraan ligt het gebruik van de passer ten grondslag waarbij respectievelijk met één, twee en drie trekpunten gewerkt wordt. Deze boogvormen worden doorgaans in verband gebracht met de

later zo benoemde architectuurstijlen van het Romeins en romaans, de gotiek en de renaissance. De rondboog lijkt met de renaissance terug te keren en de spitsboog houdt tot ver in de 17de eeuw stand. Men kan de boogvorm dus niet klakkeloos aan een bepaalde stijl of periode koppelen. Zowel de van de rondboog afgeleide segmentboog alsook de korfboog zijn in de tijd van de gotiek al gekend.

Bij onderzoek naar het functioneren van de gilden blijkt de korfboog of 'paanderpunt' in jongere tijd zelfs de hoogste opgave te zijn, althans volgens de omschrijving van de proef van diverse metselaarsgilden in Holland. Het gildenstelsel plaatst men qua oorsprong terecht in de middeleeuwen, maar is de test in de vorm van de meesterproef wel zo oud?

Technisch gezien lijkt de gedrukte vorm van de korfboog geschikt te zijn om een opening met maximale hoogte te realiseren. Bij huizen met een vlak plafond doet zich zo'n situatie voor, maar ook in kerken voor het afdekken van openingen of nissen in zones met een beperkte hoogte. Spitsboogvensters hoeven zich daarvan weinig aan te trekken omdat die zich tot het uiterste voegen naar gelijkvormige gewelven en de topgevels daarboven.

Denslagen memoreert nog eens het begin van de gotiek en de toepassing van spitsbogen in de abdijkerk van Saint Denis die dankzij gebrandschilderde ramen zorgden voor 'luce mirabili' in het interieur. Wat de huizen betreft zien we vroege voorbeelden van korbogen in de achter- (en destijds) de voorgevel van het Zwolse stadhuis (Berend van Covelens 1447, zie achteromslag) en in de voorgevel van het Huis Keyserrijk te Utrecht (1446 ± 6, d). In kerkelijke sferen hebben nissen in de plintzone dikwijls afsluitende korbogen (bijvoorbeeld in de Grote Kerk Zwolle, late 14de) dan wel in de openingen van het triforium (transept Hooglandse Kerk Leiden, 1490, d) waardoor een fraaie verdeling van de travee ontstaat.

Het zijn zo maar grepen uit het architectuurhistorische bestand in Nederland. Dankzij meer nauwkeurige documentatie en datering is het binnenkort wellicht mogelijk om een bepaalde ontwikkeling of herkomst te traceren, zeker indien daarin het aangrenzende buitenland betrokken wordt. Met studies zoals die van Hurx zijn nieuwe conclusies mogelijk of onvermoede verbanden te leggen, voortbordurend op de solide basis van nog immer actieve onderzoekers zoals Ruud Meischke.

Namens de redactie, Dirk J. de Vries